

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
תולדות
מרחשון ה'תש"פ ב'של"א
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור סוגיית נר חנוכה בגמ' מסכת שבת, ודין מנורה העשויה כמדורה.

טעם למנהגינו שכותבים בכתובה "בזכות אברהם אבונא".

חתן וכלה המתחתנים – נמחלים להם כל עוונותיהם.

עיון בדברי הרמב"ם המבאר את י"ג עיקרי האמונה, ומדוע השמיט בחיבורו שהמשיח יהיה דוקא מזרע שלמה בן דוד.

ביאורים וחידושים בשירה "בוא לשלום חתן".

הצעה לתיקון הגירסא בכתובה במלים 'ביומא דנן, בזכות אברהם אבונא'.

תשובה לבחור שאומרים לו ש"אינו בנוי" להתחתן בגיל צעיר.

מדוע הנשים נמוכות מן הגברים, וההבדל בין אדם גבוה לבין נמוך.

ספיקו של הפייטן האם המשיח יהיה מזרע שלמה בן דוד או נתן בן דוד, והסבר שהרמב"ם חזר בו בחיבורו משנה תורה ממ"ש בספריו האחרים.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 520

קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מרת מרים בת רבי יצחק סקעת ע"ה
במלאת שבוע ימים לפטירתה. תנצב"ה.
ולהצלחת נכדתה, ספיר שתחי' ובעלה ידידנו הנכבד הרב יואל כהן הי"ו,
ובתם אילה שתחי'.
המקום ב"ה ירצה נדבתם ויברך מעשי ידיהם, מכל צרה ונזק יצילם,
וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מרת מרים בת רבי יצחק סקעת ע"ה במלאת שבוע ימים לפטירתה. תנצב"ה. להצלחת נכדתה, ספיר שתחי' ובעלה ידידנו הנכבד הרב יואל כהן הי"ו, ובתם אילה שתחי'. המקום ב"ה ירצה נדבתם ויברך מעשי ידיהם, מכל צרה ונזק יצילם, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכ"ר.

ביאור סוגיית נר חנוכה בגמ' מסכת שבת, ודין מנורה העשויה כמדורה.

בגמרא במסכת שבת [דף כ"א:] כתוב כך, תנו רבנן, נר חנוכה, מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה, מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה, מניחה על שלחנו ודיו.

אמר רבא, צריך נר אחרת להשתמש לאורה. ואי איכא מדורה, לא צריך. ואי אדם חשוב הוא, אף על גב דאיכא מדורה צריך נר אחרת. אם רוצים להשתמש בנרות החנוכה צריכים להוסיף נר נוסף, כמו שאנחנו נוהגים להוסיף שמש, אבל אם ישנה מדורה בבית שהוא יכול להשתמש לאורה אינו צריך. אלא שהיתר זה נאמר באדם רגיל, אבל מי שחשוב ואינו רגיל להשתמש באור המדורה צריך נר אחר.

בדף כ"ג: שם מובא עוד כך, אמר רבא, מילא קערה שמן והקיפה פתילות. כפה עליה כל, עולה לכמה בני אדם. לא כפה עליה כל, עשאה כמין מדורה, ואפילו לאחד נמי אינה עולה. אם אדם עשה הפסק בין הנרות באופן שלא ייראו כל הנרות כאילו שהן אש אחת, יוצאים בה ידי חובה. ואם לאו, אין יוצאים בה ידי חובה. ההפסק נועד שלא ייראו כל הנרות כאילו שהן אחת, ואעפ"י שמעיקר הדין מספיק נר אחד, ולא מעכב להיות מוסיף ועולה לפי מספר הימים, כמו שאמרו חז"ל נר איש וביתו, מכל מקום באופן שמדליק את כל הנרות ביחד אינו נחשב אפילו כנר אחד, משום שמדורה אינה נראית כנר, המצוה היא לעשות לכל הפחות נר אחד.

את הדברים הללו וכן את מה שנאמר בעזרת הי"ת תכף, כולם הם הקדמה אל עניינים משמחים עליהם אנחנו נדבר בהמשך. בשיעורי השבועות האחרונים דיברנו על כמה דברים מפחידים, ויש אנשים שנבהלו מעט. דיברנו על הגיהנם ועל הגלגולים, והם עניינים מפחידים המטילים מורא, לכן עתה בשביל לגוון נדבר בס"ד על עניינים משמחים.

ואמנם פחד ענשי הגיהנם וכיו"ב הוא טוב וראוי, בריא ואינו מזיק. חייבים לחשוב עליו, וגם לחנך על פיו את הילדים. אבל מאידך אין לחנך רק על פחד, אלא גם עם דברים טובים. צריכים לשלב בחינוך על העולם הבא, גם גן עדן וגם גיהנם, לשלב שכר ועונש, אלו הם יסודות האמונה. צריכים להשריש אותם בלבבות הילדים שיראו אותם כאילו הם ממש ממול עיניהם.

לכן אנחנו נקדים כמה דברים עד שניכנס אל עיקר השיעור הנוגע אל החתונה, שהיא השמחה הגדולה בחיים, כמו שכתוב על שלמה המלך [שיר השירים ג', י"א], פִּיּוֹם חֲתָנָתוֹ, וּבִיּוֹם שְׂמִיחָתוֹ לְבָּוִי. גם אומרים בזמני השמחה, "שהשמחה במעונו".

טעם למנהגינו שכותבים בכתובה "בזכות אברהם אבונא".

מה שאמרנו מקודם הוא הקדמה אחת, על המדורה. הקדמה שנייה ממה שכתוב בפרשתנו, כאשר הקב"ה נגלה אל יצחק אבינו ע"ה [כ"ו, כ"ד], וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ, בְּלֵילָה הַהוּא. וַיֹּאמֶר. אֲנֹכִי. אֱלֹהֶיךָ, אַבְרָהָם אָבִיךָ. אֵל תִּירָא, כִּי אֲתָךְ אֲנֹכִי. וּבְרַכְתִּיךָ, וְהִרְבֵּיתִי אֶת זְרַעְךָ. בְּעֶבֶר, אַבְרָהָם עֲבָדִי. הקב"ה מכין אותנו שלא יבהל, ואומר לו כי אני אלהי אברהם אביך, וגם עתה הנני נגלה אליך. אל תפחד כי אני בעזרך וגם ארבה את זרעך, אך כל זה הוא בעבור אברהם עבדי.

שערי יצחק – השיעור השבועי

וְהִקְמַתִּי, אֶת הַשְּׂבָעָה. אֲשֶׁר נִשְׂבַּעְתִּי, לְאַבְרָהָם
אָבִיךָ: וְהִרְבֵּיתִי אֶת זַרְעֲךָ, כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם.
וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ, אֶת, כָּל הָאָרֶץ הָאֵל. וְהִתְּבָרְכוּ
בְּזַרְעֲךָ. כָּל, גִּזְיֵי הָאָרֶץ. הַקֶּבֶ"ה אומר ליצחק כי
הוא מתברך בזכות שאברהם שמע בקול ה',
עָקַב. אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבָרָהָם, בְּקִלִּי. וַיִּשְׁמַר,
מִשְׁמֶרְתִּי. מִצֹּתִי, חֲקֹתִי וְתוֹרָתִי.

ככל הנראה, הסיבה שמהרי"ץ העדיף את
הפסוק השני היא מפני שבפסוק הראשון
כתובים כמה דברים נוספים, מלבד וְהִרְבֵּיתִי
אֶת זַרְעֲךָ, וכן, וְהִתְּבָרְכוּ בְּזַרְעֲךָ. כָּל, גִּזְיֵי הָאָרֶץ.
מאידך הפסוק השני מתייחד בכך שהוא מדבר
על הפריה ורביה. אעפ"י שהכוונה גם בפסוק
הראשון היא על הכל, שהכל בזכות אברהם.

זוהי ההקדמה השנייה.

חתן וכלה המתחתנים – נמחלים להם כל עוונותיהם.
ההקדמה השלישית היא עפ"י מה שכתוב בסוף
הפרשה, וַיֵּלֶךְ עֶשָׂו, אֶל יִשְׁמָעֵאל. וַיִּקַּח. אֶת
מַחְלַת, בַּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֲבָרָהָם. מִן הַפֶּסֶק הַזֶּה
לומדים חז"ל כי נמחלים לחתן ולכלה כל
עוונותיהם. 'מחלת' הוא מלשון מחילה.

בספר עין אליהו (כתובות דף י"ז ע"א) מפרש כי
מפני כן אומרים על הכלה, כלה נאה וחסודה.
לכאורה קשה, כיצד היא נהייתה לפתע פתאום
בדרגה כה גבוהה של חסידה? התשובה היא כמו
שנתבאר, שנתכפרו כל עוונותיהם, ועתה הם
נחשבים צדיקים וחסידים.

אמנם יש שהקשו על פירושם, הא ניחא אם
היינו אומרים כלה נאה וחסידה ביו"ד, אבל
הנוסח הוא חסודה בוא"ו. אדם שהוא צדיק מצד
עצמו נקרא חסיד, ולא חסוד. כנראה מפני כן
רש"י [בפירושו למסכת כתובות שם] מפרש בזה"ל,
חוט של חסד משוך עליה.

אבל אפשר להביא מקור נכבד לפירושו של
בעל עין אליהו, מדברי המדרש הגדול הגורם
במפורש [בפרשת בראשית דף ח"פ, שתי פעמים]
כלה נאה וחסידה, באות יו"ד.

בפסוק לא כתוב מה יועילו זכויותיו הגדולות של
יצחק, ודיברו על כך חז"ל במדרש. אבל
מפורש עכ"פ כי הפריה ורביה הזרע יהיו בעבור
אברהם אבינו ע"ה.

מכאן שאב מהרי"ץ חידוש, וכתב כי עפ"י
נתייסדה הנוסחא שלנו בכתובה, שכותבים
בזכות אברהם אבונא. הנוסח הזה הוא מיוחד
לתימנים, ואינו מוזכר בשום ספר, לא ברמב"ם
ולא בגאונים, וכן לא בשאר הספרים הידועים
לנו שאין מקורם מתימן, בכולם הנוסח הזה אינו
נמצא, אבל אצלנו הוא מקובל מדורי דורות.
אחרי שאומרים בכתובה את התאריך, בשנת
כך וכך, במקום כך וכך, אומרים ביומא דנן,
בזכות אברהם אבונא, איך פלוני בן פלוני,
אמר לה לכלתא כך וכך.

לא מובן מהו הקשר בין אברהם אבינו אל
הכתובה?

כך כתבנו בשם מהרי"ץ בספר טופס כתובות
[דף כ"ד], בזכות אברהם אבונא. טעם תוספת זו,
שאינה אלא בנוסחאות תימן, פירש מהרי"ץ
בעץ חיים, לפי שלא זכו בהבטחת פריה ורביה
רק בזכות אברהם אבינו, כמ"ש [בראשית כ"ו,
כ"ח] וְזָכַרְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר
אֲבִרָהָם עַבְדִּי ע"כ. המצוה הראשונה שנצטוונו
בתורה הוא פרו ורבו, והיא מתקיימת בזכות
אברהם אבינו. לכן מקדימים זאת לברך את
החתן, שגם הוא יזכה אל הברכה ההיא.

אחרי כן הבאנו בס"ד עוד הסברים ללשון זו, סך
כולם חמישה, אך הפירוש הראשון והעיקרי הוא
מה שמהרי"ץ אומר.

למעשה גם בפסוק הכתוב עוד לפני הפסוק
שלנו [פרק כ"ז פסוקים ג' – ה'] הוזכר שהבטיח כך
הי"ת לאברהם אבינו, ובכל זאת מהרי"ץ
העדיף להביא את הפסוק השני, כי בפסוק
הראשון כתובים דברים נוספים. בפסוק הראשון
כתוב, גֵּוֶר, בְּאֶרֶץ הַנָּזָת. וְאַהֲיָה עִמָּךְ, וְאַבְרָכְךָ.
כִּי לֶךְ וּלְזַרְעֲךָ. אֶתְּךָ, אֶת כָּל הָאָרֶץ הָאֵל.

בש"ע המקוצר [סימן ר"ו סעיף י"ט, דף פ"ח] כתבנו בס"ד בזה"ל, בנישואיו נמחלים כל עוונותיו, כמו שלמדו חז"ל – ירושלמי במסכת ביכורים ומדרש רבה – ממה שנאמר זילך עשו אל ישמעאל ויקח את מַחֲלָת וגו'. והלא פְּשָׁמַת שמה? אלא לפי שנמחלו לו אז כל עוונותיו. ומתוך כך נמצאנו למדים שזה אפילו היה החתן רשע גמור כעשו, ואסכך כל העבירות שבעולם בכלל, והוא כמו יום הכפורים עבורו. אפילו רשע גמור כמו עשו, נמחלים לו כל עוונותיו. נמצא שאם הוא יצליח לתפוס את עצמו בחתונתו, הוא יצליח לעלות ולהתרומם.

עיון בדברי הרמב"ם המבאר את י"ג עיקרי האמונה, ומדוע השמיט בחיבורו שהמשיח יהיה דוקא מזרע שלמה בן דוד.

ההקדמה הרביעית עליה רצוני לדבר בעזרתו יתב' בהמשך השיעור, נוגעת לדבר חשוב מאד, וקשורה אל יסודות האמונה ועיקרי הדת.

אחד מן היסודות הוא להאמין בביאת המשיח כמו שפירט הרמב"ם כידוע, ואנחנו גם נוהגים לשורר זאת בכל ליל שבת באמירת יגדל. בדרך כלל מקובל לומר כי הרמב"ם הוא שטבע את יסודות האמונה המחולקים לי"ג עיקרים, בפירושו למסכת סנהדרין פרק עשירי. אבל המעיין ברמב"ם עצמו יגלה כי הוא כתב כמה דברים חדשים שרוב העולם אפילו לא יודע אותם, לא שם לב אליהם, ואפילו אם נסביר אותם להם הם לא יתייחסו. לכן צריכים להתעמק מעט בדבריו.

כך כתב הרמב"ם שם, היסוד השנים עשר, ימות המשיח. והוא האמונה והאימות על בואו שאינו מתאחר. תחילה צריך להאמין שהוא בא, וגם שאינו מאחר. עלינו לחכות לבואו. חלק מיסוד האמונה הוא הציפיה. אפילו שבעוונותינו הרבים ישנם עיכובים, בכל זאת אנחנו צריכים לצפות אל בואו. הרמב"ם כתב [הלכות מלכים פ"א הל"א] כי מי שאינו מצפה לביאת המשיח הרי הוא כופר בתורה. מהרי"ץ אומר [בפירושו

לתכלאל מהדורא בתרא ח"א דף ע"ו.] כי הציבור צריכים ללחוש ביחד עם הש"ץ האומר את המלים לישועתך קויתי יי' לפני ישתבת. חושבני כי בגלל זה ראוי שהשליח ציבור ינגן במעט ויגביה את קולו, לעורר את הציבור לכך. כל זאת מפני שצריך לצפות אל המשיח בכל יום ויום.

בזהר הקדוש העניין כתוב בהקדמתו ודף ד' ע"א, שצריכים לצפות לביאתו בכל יום. הרמב"ם דיבר באופן כללי לחכות לבואו, ומי שאינו מחכה לא כשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו יעו"ש.

ממשיך הרמב"ם שם בפירוש המשניות ואומר, אִם יִתְמַהֲמָה חֲפָה לוֹ וְחִבְקוֹק בִּי, ג'ז. ואין קובעים לו זמן מסוים. אין תאריכים מיוחדים. ולא מבארים את הכתובים כדי לדרוש מהם את זמן בואו. חכמים אומרים, תפח דעתן של מחשבי קצין. חכמים מקללים את מי שקובע זמן לביאת המשיח, כי אם הוא מסביר כך את הפסוק, ואם הוא טועה ולא בא המשיח, אז הרי הוא מייאש את האנשים ח"ו. ולהאמין שיהיו בעצמה ואהבה ודרישה אליו, כפי מה שנאמר על ידי כל נביא, ממש ועת מלאכי. כל הנביאים נתנבאו על ימות המשיח. ומי שנסתפק בו או היקל ראש בעניינו. אם אדם מטיל ספק בביאתו, או שכן או שלא. וכן אם הוא מזלזל בזאת. הרי הוא מכחיש את התורה שהבטיחה בו בפירוש בפרשת בלעם ואתם נצבים.

הרמב"ם מוסיף אחרי כן נקודה נוספת בזה"ל, ומכלל היסוד הזה שאין מלך לישראל, אלא מדוד. אם מיישהו יגיד שהוא מאמין וכו' בביאת המשיח, מה טוב, אבל זה לא מספיק. חלק ופרט מתוך האמונה הזו צריכה להיות שהמשיח יהיה דוקא מזרע דוד המלך. משיח בן דוד. הכופר בזה וחושב כי משיח יכול להיות יהודי אחר שאינו צאצא הקשור לדוד המלך, הרי הוא כופר בפרט מן האמונה.

עוד העיר שם, שרבינו בחיבורו לא הזכיר דבר זה שמשיח יהיה מזרע שלמה. ממש פלא עצום. למרות כל מה שהדגיש הרמב"ם בכמה ספרים שהמשיח יבוא דוקא משלמה המלך, בחיבורו שהוא תכלית וסוף כל פירושיו של רמב"ם, היכן שהוא מדבר על ימות המשיח, הוא לא הזכיר מאומה מכך שהמשיח יבוא דוקא משלמה המלך. מאן דכר שמיה. לא הוזכר כלום, מדוע?

עוד כתבו בהערות שם, ובחמדת ישראל (ח"ב יד ע"א מדפי הספר) ובחקרי לב (או"ח סי' י"ט) ובחידושי הגרי"ז הלוי עה"ת (הפטרת חיי שרה) הביאו מקור לדברי רבינו מקרא (דברי הימים א' כ"ח ה'), ומָכַל בְּנֵי כִי רַבִּים בְּנִים נָתַן לִי יְיָ וַיִּבְחַר בְּשָׁלְמָה בְּנִי וְגו'. ושם (כ"ט א'), שְׁלֹמֹה בְּנִי אֶחָד בָּחַר בּוֹ אֱלֹהִים וְגו' ע"ש. ועיין שם בחידושי הגרי"ז הלוי שהביא עוד מקור לזה מגמרא (ק"י ע"א), ומה שהובא בזה בישורון (כרך ט' עמוד תמ"ה), ומה שצינו עוד בנדון זה בספר המפתח (מהדורת רש"פ, הלכות מלכים פ"א סוף ה"ז) ומרגליות הים (ק"י ע"א אות ז').

לפי מה שנסביר בהמשך בס"ד יובן כי הרמב"ם אכן חזר בו. אפילו שהוא סבר וכתב כך, כאשר הוא הגיע לספר משנה תורה חזר בו מכך והבין כי המשיח אינו מוכרח להיות דוקא מזרע שלמה.

אפשר עוד כי אפילו מן המושג של שלושה עשר עיקרי הדת הרמב"ם חזר בו. ואפילו שמקובל לכאורה אצל כל גדולי ישראל מניין י"ג העיקרים, לא ברור שהרמב"ם הוא מקורם היחיד. כמדומני שדיברנו כבר בעבר כי הגם שההנחה הראשונה שהרמב"ם זה שקבע וטבע את מושג י"ג העיקרים, יתכן שחכמים מלפניו כבר יסדו זאת.

כמה גדולי ישראל לחמו עם הרמב"ם בזה, וכתבו נגדו. כמו הר"י אלבו בספר העיקרים, והר"י אברבנאל. הוקשה בעיניהם כל המושג

והרמב"ם מוסיף עוד דבר חידוש נוסף בזה"ל, ומזרע שלמה בלבד. אפילו שהיו לדוד המלך הרבה ילדים, המשיח הוא רק מי שבא משלמה המלך בלבד, וגם דבר זה היא חלק מעיקרי האמונה. וכל החולק על דבר המשפחה הזו, כופר בה' ובדברי נביאיו.

בהערות מכון המאו"ר שם כתבו בזה"ל, משמע מדברי רבינו שמלכות בית דוד היא לזרע דוד ומזרע שלמה דוקא, וכן המלך המשיח שעתיד להחזיר מלכות בית דוד לישנה לממשלה הראשונה, כמו שכתוב רבינו בחיבורו (הלכות מלכים פ"א ה"א), יהיה מזרע שלמה. וכ"כ רבינו בספר המצוות (לא תעשה שס"ב), אין מלך למי שיאמין תורת משה אדון כל הנביאים אלא מזרע שלמה בלבד, ע"כ.

השמעתם? לבד ממה שהרמב"ם מדגיש בפירוש המשנה כי המשיח יבוא משלמה המלך דוקא, הוא חוזר ואומר זאת שוב בספר המצוות, וחזר ושילשו באיגרת תימן.

וכך כתבו עוד שם, ובאיגרת תימן (ו' ע"א), ודבר זה אחינו יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל, והוא שא אפשר שלא יעמוד איש 'מזרע שלמה', איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף חרפתינו וגלותינו, ויגלה הדת האמתית, וישמיד כל מי שימרה דברו, ע"כ. ועיין בילקוט שמעוני (משלי רמז תתקנ"ג).

הרמב"ם שנה ושילש כי המשיח יבוא מזרע שלמה בדוקא.

בהערות שם הוסיפו וכתבו כי היו שתמהו על כך. וכך הם כתבו, ובאיגרת ביקורת (ספרי מהר"ן חיות ח"ב עמוד תקכ"ח בהגהה אות ט"ז) הביא שחכם אחד תמה מניין המקור למש"כ רבינו. והמגיה שם ציין למדרש תנחומא המובא בילקוט זכריה (תקע"א) למה קרי' הר הגדול וכו'. וממי הוא יוצא? מדוד, שנאמר בדברי הימים ובני שלמה וכו'.

של עיקרי הדת והם לא הסכימו לו. ישנן תרי"ג מצוות, אבל מהיכא תיתי י"ג עיקרי התורה? וכי הם העיקרים, עד כדי שכל השאר טפלים וחשובים פחות?

היו שטענו אחרת. מדוע ישנם י"ג עיקרים, הלא הם אינם אלא שלושה. עיקר הכוונה שאין קיום לתורה בלי הבסיס ההוא, כמו למשל האמונה במציאות ה', תורת משה מן השמים, ועוד כמה דברים יסודיים. אבל ביאת המשיח לטענתם אינה יסוד ועיקר בתורה, וכי בלי המשיח תתבטל התורה? ואעפ"י שבדאי אנחנו מאמינים שהמשיח יבוא וכו', אבל אין לומר שמבלעדי האמונה ההיא אין קיום לתורה. שייך אולי להאמין במשהו אחר מן המשיח, או שהוא לא יבוא דוקא מדוד המלך. מדוע האמונה במשיח בן דוד היא מיסודי התורה והמצוות?

החכמים הללו התווכחו עם הרמב"ם. ואכמ"ל.

לפי הרגשתי, הרמב"ם אינו הראשון שאמר זאת, אלא היסודות ההם היו קיימים עוד מלפניו, אך לא זכינו לדעת ולמצוא מי טבע וקבע את מנין י"ג העיקרים. חושבני עוד יותר, שהרמב"ם בעצמו חזר בו בסופו של דבר, כי בחיבורו משנה תורה לא הזכיר את י"ג העיקרים כיסודות הדת, ואפילו שהעיקרים הללו מפוזרים אחת הנה ואחת הנה בספר מדע, אבל הוא לא קיבצם כאחד וכתב שהם כולם י"ג עיקרים, אפילו שבפירוש המשניות הוא עשה מהם ענין גדול.

מדבר זה היגעתי למסקנא כי ככל הנראה עצם המושג היה קיים עוד לפני הרמב"ם, ולכן הוא "דחס" כמה דברים ואמונות אחרות וצמצמם בתוך אותם הי"ג. אם הרמב"ם היה מונה את העיקרים מדעתו, הוא היא כותב אולי ט"ז או ט"ז עיקרים, אבל לא היתה לו ברירה אלא לדחוף כמה דברים שונים בתוך המנין, כי הוא היה "כבול" אל המספר, והוכרח לצרף כמה דברים שונים.

בענייננו לגבי משיח בן דוד המגיע משלמה, אפילו שהוא עניין שונה, בכל זאת הוא דומה ומתאים להיכלל תחת אותו שם, אבל כדוגמא נציין (מה שאני זוכר כעת) את האמונה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, שהם היסוד התשיעי בי"ג עיקרים, הרמב"ם נאלץ להכניס ולדחוק אותו בתוך המנין, שגם בתורה שבע"פ אין להוסיף ואין לגרוע, ולא יתבטלו לעולם, כי לא היתה לו ברירה.

קיצור הדברים, הרמב"ם לא התחיל במנין י"ג מדות, וגם לא גמר איתו. אך בכל זאת, י"ג העיקרים התקבלו בעם ישראל אפילו שכל הנראה הם אינם קשורים אל הרמב"ם בדוקא. אפילו אם הרמב"ם בעצמו חזר בו ממנין העיקרים וסובר כי הוא לא משמעותי, בכל זאת המנין חי וקיים והתקבל כך בתפוצות ישראל.

באמירת יגדל מובאים י"ג העיקרים, ושם למשל לא נזכר דוד המלך ובנו שלמה. כמו כן בנוסח "אני מאמין" המצוי אצל האשכנזים אחרי תפילת שחרית, אומרים, "אני מאמין בביאת המשיח וכו', ואעפ"י שיתמהמה אחכה לו בכל יום שיבוא". דוד ושלמה לא הוזכרו, אפילו שלפי דעת הרמב"ם עניינם הוא חשוב, והוא שייך אל העיקרים.

ברם היה מקום לומר, כי כיון שהזכרת דוד ושלמה המלך הוא כפרט מבין העיקרים ואינו הכרת, אך בכל זאת נקודה זו צריכה בירור.

ביאורים וחידושים בשירה "בוא לשלום חתן".

כיון שרציתי לשמח את ליבנו, הבאתי לפניכם את ספרי הדיואן נעימות שיר לחלוקה לציבור לעיון, כי שם בדף נ' הדפיסו את השיר הידוע, בוא לשלום חתן, לכן נבקשכם לפתוח שם ונלמד ביחד כמה עניינים וביאורים מתוכו.

השיר פותח ואומר, בוא לשלום חתן, ושמחה במתן.

ברוך ה', בני הרב משה שליט"א בפירושו נעימות שיר עשה עבודה מצויינת. הפירוש הוא ממש נפלא, גם על כל שירי הדיואן הנפוצים בכלל, וגם על השיר בוא לשלום חתן בפרט. ובכל זאת, אין בית המדרש בלא חידוש.

השבוע מסיבה מסויימת, נחה עלי רוח השיר, וישבתי להתעמק בפירוש השירה הזאת, ונתחדשו לי בס"ד כמה חידושים הנוגעים לכך. בתוך כדי הדברים נעמוד בס"ד על כמה חידושים ועוד כמה תיקונים רצויים.

הפיוט פותח ואומר, בוא לשלום חתן, ושמחה במתן. מובן כי מברכים את החתן שישמח במתנתו שקיבל את העזר כנגדו.

בוא בשעת צדק, איש מחזק בדק. הוד ככוכב שחק, נין מכונה איתן. מה שהמשורר כתב, בוא בשעת צדק. מי שאינו יודע חושב כי אלו מלים שאינן משמעותיות, לצורך חרוזים בעלמא. אבל ההבנה האמתית היא כמו שכתוב בפירוש נעימות שיר, וקדמו מה"ר עמרם קורח בפירוש עלמות שיר.

בפירוש נעימות שיר כתוב כך, בשעת צדק, גלגל צדק מז' כוכבי לכת, ומשמש ביום ה' בשעת ראשונה. ובתימן היו עושים בזמן זה את הנישואין. בש"ע המקוצר [ס' ר"ו, עיני יצחק אות רנ"ח, דף קכ"ז] כתבנו בס"ד כי בזמנינו שלא מקפידים להתחתן דוקא בשעת צדק, אם יאמרו בפיוט 'שעת צדק' ייראה כדובר שקרים.

גלגל המזלות משתנה מדי שעה, וסימנם שצ"ס חנכ"ל. שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה. הזמן הטוב ביותר לנישואין הוא שעת צדק או נוגה, לכן אבותינו שוררו את השיר הזה סמוך לפני הזמן הזה, כי הוא הזמן הטוב לנישואין. אבל בזמננו שמקובל להתחתן בתחילת הלילה, פעמים רבות השעה אינה שעת צדק, וממילא האומר בוא בשעת צדק נחשב כאומר שקר, לכן היצעתי לשנות ולומר, בוא בַּמַּעַל צדק.

הפיוט חשוב מאד, ואנחנו נוהגים לאמרו בכניסת החתן אל החופה, ובעוד הזדמנויות מעין אלו, כאשר הוא נכנס למקומות מסויימים. אנחנו נוהגים למשל לשיר את השיר הזה בשבת בבוקר בזמן שמלווים אותו מבית הכנסת לביתו, למקום שישערו שם סעודת שחרית, סמוך לפני הכניסה לבית.

שמו של מחבר השיר נרמז בסוף הפיוט, ושמעה בן יוסף, הוא ראותך כוסף. אח"כ כתוב עוד, זה דברי ואני, בן יהוסף דוד. הוא רבי דוד בן יוסף משתא, מאבות אבותיו של מה"ר שלום שבזי זיע"א. כמה דורות מלפניו, אך פטירתו וזמן ימי חייו אינם ידועים בדיוק.

הוא וחבריו היו חכמים גדולים ובעלי לשון, ובכל זאת אפשר לשים לב כי בשיריו אין רמזים על קבלה, משום שבזמנו הסודות עדיין לא היו נפוצים אלא ליחידים סגולה. המשורר מדבר לפי הפשט בלבד, ואם אולי כתובים קצת סודות הן אינן אלא דברים קטנים.

חיברנו פיוט לבר מצוה הנקרא, יום ששון בר מצוה, ישמחו האבות. יפרחו כגפן, בו פרי ותנובות. הוא על בסיס שיר שחיבר אותו החכם המתחיל בנוסח, עת ששון הבנים וכו', יום בשמחת תורה. שם הוא גם מסיים בסגנון זה, זה דברי ואני, בן יהוסף דוד. מובן ממילא כי מה שהכניסו בתוך השיר את התוספת בסוף, זה דברי ואני וכו'. לנרא פי עצרה. יא אלאה אלעאלם וכו', כל התוספת הזו לקוחה משם כיון שהמשקל היה מתאים. אותו הסבר בדיוק.

השיר עת ששון הבנים נעלם ואינו מוכר, ואנכי זכיתי בו מן ההפקר, לכן שיניתי אותו ועשיתי על פיו שיר לבר מצוה, בלחן של השיר בוא לשלום חתן. כיון שהשיר נעלם, העבירו את סופו המתחיל, זה דברי ואני וכו' לשיר בוא לשלום חתן, כיון שהשיר ההוא נעלם ולא משתמשים אתו.

כך כתבנו שם, תמורת בוא בשעת צדק, שבתחילת בית שני של שיר זה, ראוי לומר בַּמַּעֲגָל צדק וכו', כי כוונת מחבר השיר בכך לשעת שכוב "צדק" שולט בה, כפי שהיו רבים מקפידים אז לדקדק בזה להצלחת מזל החתן והכלה, משא"כ בזמנינו. ויש להמליץ על נוסח זה שאינו אמת "וצדק". אי אפשר להגיד שקר.

אולי מישוהו התחכם לומר, אולי הכוונה היא אל המשיח שיבוא במעגל צדק, וזאת עפ"י מה שכתבנו עוד שם [בעיני יצחק שם אות ס"ט דף מ"ה] בזה"ל, במדרש הגדול סוף פרשת דברים דף נ"ב איתא, שבימות המשיח ימסרו אומות העולם לידו – ליד המשיח – במזל מאדים, ולישראל יבוא במזל צדק. זהו חידוש מעניין בשם המדרש הגדול. המשיח יבוא במזל צדק.

אמנם נראה לי כי גם אתם תסכימו שאין לתירוץ כזה מקום. המשורר אינו מדבר בעת על המשיח, אלא על החתן. המשיח יבוא במזל צדק, טוב ויפה, אבל עכשיו לא מדברים על המשיח. גם לא מצאתי בשום מקום שהמשיח מכונה חתן. מצאנו רק דבר דומה, בפסוק (ישעיה ס"ב, ה'), וּמִשּׁוֹשׁ חֲתָן עַל פֶּלֶה יָשִׁישׁ עֲלִידָה אֱלֹהֶיךָ.

אבל כאשר אנחנו משנים לנוסח בוא במעגל צדק, תהיה לנו בעיני לכאורה עם ההמשך. אח"כ אומר המשורר, איש מחזק בדק, ולפי זה לא מובן כ"כ.

כאשר הרב משה שליט"א כתב את הפירוש, הוא היה צריך להתעמק להסביר את הקשר בין הרישא לסיפא. אין חכמה כל כך לפרש את המלים בלבד, אלא צריך להבין את כוונת הפייטן לעמקו. לכן הבה ונציץ בפירוש נעימות שיר שם כתוב בזה"ל, איש מחזק בדק, מחזק ההריסות. מסביר הרב משה את הקשר למזל צדק, שזהו בזמן שמשמש מזל צדק הנז"ל. ור"ל שעתה הוא זמן ראוי לנשואין שהחתן בא לבנות בית נכון ומתוקן בישראל, בזמן שגלגל

צדק שולט בעולם שבממשלתו הוא עושה צדק בעולם. ומעשה החתן הוא כמעשה גלגל צדק.

לכאורה לפי זה אם נרצה לשנות ולומר, בוא במעגל צדק, כך שלא מדברים על מזל צדק, נמצא כי הקשר בין הרישא אל הסיפא אינו מובן.

בפירוש עלמות שיר כתב כך, איש מחזק בדק, בממשלתו הצלחה והשקט ובטחה, עד כאן. והיינו הך. כאשר מושל ושולט כוכבו של מזל צדק בעולם יש הצלחה והשקט. הרע"מ קורח דיבר בקיצור ולא הרחיב כמו בנעימות שיר.

לפי כל זה יוצא לפום רהטא כי התיקון שלנו הוא בבחינת "הדבקה שאינה מוצלחת". אמנם גם בלי זה קשה לפרש כך, כי הנה בואו ונלך לפי כוונת הפייטן האומר, בוא בשעת צדק, דהיינו בעת היכנסו אל החופה שהיא הנישואין, כי כנראה את הקידושין לא נהגו לעשות במזל צדק. איש מחזק בדק. האם תיבת איש חוזרת על החתן או על הכוכב?

מכת שאלה זו, הוצרך בנעימות שיר להידחק ולומר כי החתן הוא כמו הגלגל, אחרת לא מתאים לומר שהכוכב מכונה איש. אבל לפי דברינו אפשר לומר באופן אחר, גם לפי כוונת הכותב בשעת צדק, דהיינו הכוכב, איש מחזק בדק חוזר על החתן לבדו. בוא בשעת צדק, הוא הכוכב, ותמשיך אתה החתן להיות איש מחזק בדק, ופירושו היא חיזוק ביתו שלו.

במלים אחרות הפירוש הוא כך. עתה החתן נושא אשה, וחז"ל אמרו במסכת יומא ודף ע"ב ע"ב, יראת י"י טהורה עומדת לעד. אמר רבי חנינא, זה הלומד תורה בטהרה. מאי היא? נושא אשה ואחר כך לומד תורה. החתן הוא הוא מחזק בדק, כמו שאמור אצל יואש [מלכים ב' י"ב, ו'], יִחְזְקוּ אֶת בְּדָק הַבֵּית, דהיינו יתקנו את ההריסות והשברים וכל המקומות הרעועים. כך הוא החתן, מתקן ובונה את ביתו, וזאת אף מבלי קשר לרישא אל כוכב הצדק.

כמשל נציין מפרק איזהו מקומן, כי אפילו שאנחנו קוראים כיום לנכון באופן זה, אלו הן אשמות. אָשָׁם גזילות, אָשָׁם מעילות, אָשָׁם שפחה חרופה, אָשָׁם נזיר, אָשָׁם מצורע, אָשָׁם תלוי. בעבר לא קראו טוב, וכדלקמן.

תאמרו אתם, מדוע תיבת אשם האחרונה נקראת בקמץ, והיא שונה מכולם הנקראות בפתח?

תשובה מהקהל: בגלל הסמיכות.

תגובת מרן שליט"א: יפה מאד. וזה פשוט. אך דעו לכם כי קדמונינו לא ידעו זאת, וקראו את כולם בקמץ, אָשָׁם גזילות, אָשָׁם מעילות, אָשָׁם שפחה חרופה. כמובן זו טעות, ומי שאינו מאמין, יראה שמהרי"ץ מביא כך במפורש. גם במסכת מנחות במקום לקרוא כפי הראוי עפ"י הדקדוק, מְנַחֹת כהנים, קראו מְנַחֹת כהנים. גם בסמיכות הם לא הקפידו.

מסתבר כי זוהי שיטת הניקוד הבבלית, אך כיון שידוע כי הוא מדויקת פחות מן הניקוד הטבריינית, הרוצה לדיוק יצטרך לתקן בכל המקומות האלו, ולחלק בין לשון זכר ללשון נקבה, ובשיר לגרוס מכונה בסגול.

אנחנו מיישבים את המסורת, אך יותר כדאי לתקן ולגרוס כפי שצריך להיות עפ"י הדקדוק. וכן בנוסח רבון העולמים שלפני ברכות התורה, שיהיה שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרצה לפניך בסגול, במקום ומרצה בקמץ.

נמשיך בס"ד בביאור השיר, נין מכונה איתן. אברהם אבינו מכונה איתן, וגם החתן הוא מצאצאי אברהם. בפירוש נעימות שיר מסביר יפה, ומקשר זאת גם לשעת צדק, לשיטתו שהמלים כולם קשורים האחד אל השני. אך לדין שאיננו חפצים לקשור את ההמשך ביחד עם הצדק, צריך ביאור מדוע ישנו עניין לקשר את החתן עם אברהם אבינו דוקא? האם הוא לא צאצא גם של יצחק ויעקב? מה גם שאין

ממשיך הפייטן ואומר, הוד ככוכב שחק, נין מכונה איתן. הוד ככוכב שחק הוא שבח לחתן שפניו מאירות, כמו שכתוב בפרקי דרבי אליעזר [פרק ט"ז], החתן דומה למלך, מה המלך פניו מאירות כאור החמה, כך החתן פניו מאירות כאור החמה. נין מכונה איתן, היינו צאצא לאברהם אבינו שמכונה איתן, וכדלקמן.

לפני שנמשיך חושבני כי עדיף לומר מְכוּנָה בסגול במקום מְכוּנָה בקמץ. ואמנם כן היא הגרסא הידועה בקמץ, אך צריך לדעת כי אבותינו נהגו כשיטה בכל כיו"ב לכל אורך הדרך להחליף בין לשון זכר ללשון נקבה. למשל בשירה נזכר, שר הממונה, אומרים את המי"ם השנייה בקמץ, במקום בסגול המתבקש עפ"י הדקדוק. גם בפיטום הקטורת לא מדייקים ואומרים כך, תנו רבנן פיטום הקטורת כיצד, שלוש מאות וששים ושמונה מנים, במקום לומר בצורה מדויקת ושמונה, כי מנים הם לשון זכר. במסכת ראש השנה [פ"ג משנה ג'] גורסים ופיו מצופה זהב, במקום מצופה בסגול.

רגילים להחליף בין לשון זכר ללשון נקבה. ואעפ"י שאי אפשר לומר כי זו טעות, וחלק מהם מתיישב כפי כללו הידוע של רבי אברהם אבן עזרא, כל מה שאין בו רוח חיים, זכרהו ונקבהו. [בענייננו לא שייך לתרץ כך, כי מדובר על החתן, ולכן צ"ל מכונה בסגול] מהרי"ץ ובעץ חיים חלק ב' דף ע"ז מיישב על פיו את נוסחת ההושענות שהיו אומרים לשעבר, ביום רביעי דסוכות, עקימת ארבע וכל "שלוש" כלבוד, במקום שלושה, אף שמדובר על טפחים ולא על אמות יעוש"ב.

ברם בכל זאת נראה לי כי עדיף לתקן את הנוסח, כי יתכן ששרשי גרסא זו הן מן השיטה הבבלית שאינה מדויקת כל כך, הראיה ממה שמהרי"ץ כתב בפירושו למשניות גירסאות רבות שלא היו מדייקים בהם, ומוכח שהן מושתתות ומקובלות עוד מן המסורת הבבלית.

בזאת שבח לחתן לבדו שהוא מצאצאי אברהם, הן כולנו בני אברהם יצחק ויעקב, ומדוע החתן מתייחד בכך?

שאלה מהקהל: אולי רוצים לזכות אותו בבנים, בזכות אברהם אבינו, כמו שהרב אומר מקודם?

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. לכן הקדמתי את נוסחתנו בכתובה, בזכות אברהם אבונא, שהיה עניין להזכיר דוקא אותו, כי בזכותו הובטחנו [בראשית כ"ו, כ"ד], וּבְרִכְתִּיךָ וְהִרְפִּיתִי אֶת יָרְעֶךָ. כמו בנוסח הכתובה, כך בנדוננו ישנו עניין להזכיר דוקא את אברהם אבינו, אף מבלי לקשר אותו אל מזל צדק.

הצעה לתיקון הגירסא בכתובה במלים 'ביומא דנן, בזכות אברהם אבונא'.

דרך אגב יש להעיר כי חושבני לתקן תיקון נוסף, אך עדיין אין לי ראייה לגביו, וצריכים לבדוק זאת אולי ימצאו ראייה.

מקובל לכתוב ולומר בנוסח הכתובה, ביומא דנן, בזכות אברהם אבונא. הנוסח אינו כ"כ מוצלח, ונדמה לי כי צריך לתקן ולומר אחת מבין השתיים. או לומר ביומא דנן, בזכות אברהם אבונא. או ביומא דנא, בזכות אברהם אבונא. שאז המלים מתחרזות. תיבות דנן ודנא פירושן אותו הדבר. כמו כן אבונא ואבונא, שתיהן אותו הדבר. מהרי"ץ בעצמו משתמש בתיבת "אבונא", כמו למשל בחלק הדקדוק על הפסוק [בראשית מ"ו, ד'], אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרִימָה, שם הוא כתב בזה"ל, תיבת אנכי בשופר הולך, לא ברביע. הוא בא לאפוקי מגירסת ספרים אחרים שעשו טעם רביע שהוא מעמיד על תיבת אנכי. מסביר מהרי"ץ את הטעם לדידן, להורות גודל וחוזק שיתוף ודיבוק השכינה ביעקב אבונא. כך היא גירסת מהרי"ץ גם בכתב יד, אבל מה לעשות שמדפיסים רבים לא ידעו מהי הכוונה בתיבת אבונא, לכן הם "תיקנו" וכתבו אבונא. כמו שאומרים למשל, אבונא דבשמיא. כך הוא הסגנון השגור.

אבל זו טעות, כי מצויים מדרשים רבים, וגם במדרש הגדול, וכן בתרגום ירושלמי, בכולם הסגנון אבונן קיים.

שאלה מהקהל: לכאורה תיבת אבונן מורה על הקטנה?

תשובת מרן שליט"א: ההקטנה היא דוקא באופן שקוראים בחולם, כמו למשל אמינו, אישון, וכיו"ב. אבל כשאומרים אבונן בקמץ, אינו נחשב כהקטנה, אלא הוא סגנון המצוי פעמים רבות על אבותינו הקדושים. ולא דוקא הם. רואים לפעמים שהמעתיקים לא הבינו את המשמעות, כגון שלפעמים רואים שינויי גירסאות, יש הכותבים אבונן, ויש הכותבים אבונא. הסופר שלא הכיר את המושג, חשב כי כנראה זו טעות, אבל אי אפשר להכחיש שסגנון זה קיים.

לפי כל זה חושבני כי מתקן נוסח הכתובה התכוון לחרוז ולומר, ביומא דנן, בזכות אברהם אבונן. אי הפוך, ביומא דנא, בזכות אברהם אבונא. אבל הציבור נוהג לומר נוסח אמצעי, ביומא דנן, בזכות אברהם אבונא.

צריך לחפש אם קיימת גירסא כזו, אך מסתבר לי כי הנוסח המקורי היה כמו שאנחנו אומרים.

*

ממשיך המשורר ואומר, לך בשיר ותהילה, קום קדם בסגולה. גם שמח בכלה, בוא לגן הביתן. הפירוש מובן, שמלווים את החתן בשיר ותהילה וכו'.

אגב ישנו מקום להעיר כאן כי בדורנו לא יודעים את מה שהיה מקובל ופשוט בדורות הקודמים, שכאשר החתן הולך אל החופה, מומחים בריקוד מרקדים לפניו ומכניסים אותו אל החופה כמו מלך, ואינו צועד בסתם, וכולם דוממים.

ממשיך המשורר ואומר, ביתך יִבְנֶה, תשאלה תיענה. קנמן עם קנה, מר דרור מקטרתן. ביתך יבנה, מברכים את החתן שהקב"ה יבנה את ביתו. בעבר לא היו נוהגים בקהילותינו לברך את החתן בנוסח מזל טוב, אלא בנוסח, אלהים יבנה ביתך, והוא עונה לנשוי, ביתך לא יחסר, ולרווק הוא עונה, ביתך יבנה. אלו הם אותם המלים בדיוק כמו בשיר.

בש"ע המקוצר [שם דף ש"ע] הארכתני להסביר בס"ד הכוונה שמברכים אותו לפריה ורביה, מלשון [בראשית ט"ז, ב'], אולי אִפְּנָה מִמֶּנָּה. גם חז"ל מביאים כי מי שאין לו בנים, ביתו הרוס, יעו"ש שקלא וטריא לבאר את העניין.

תשובה לבחור שאומרים לו ש"אינו בנוי" להתחתן בגיל צעיר.

השבוע היה בביתי בחור ישיבה בן תשע עשרה שנים, והוא היה במבוכה בגלל מה שכי הוא חושב להקים בית בישראל. שאלתיו, האם אתה רוצה להתחתן? הוא אמר לי, כן בודאי.

שאלתי אותו, אם כן מה מונע אותך? נענה ואמר כי יש הטוענים לו שהוא "לא בנוי" להתחתן.

אמרתי לו, אל תדאג, אנחנו מתפללים עליך, וישירו לך בִּיתְךָ יִבְנֶה. מאליו הוא יִבְנֶה, בדרך נס...

הוא נהנה מן התשובה, ושמח מאד. יצא מאושר.

אינני יודע מהיכן נכנס בדורנו למחנה קדשנו המושג בחור "בנוי" לנישואין. מן הסתם הוא מאת יצר הרע המודרני והכפרני, דמתקרי פסיכולוגיה. חכמות חיצוניות חדשות. דרכי העמים. דברים שלא שערום אבותינו. מי יודע?

מכל מקום כל דבר יש לדון לגופו, ובעצת גדולי תורה ויראת שמים, שאינם שואבים ולא ינקו מבורות נשברים, וד"ל.

מה שכתוב בסוף, בוא לגן הביתך, הוא כינוי אל החופה. בית זה די מובן.

אח"כ אומרים, ייטבה לבך, בין בני עמך. יענו אשריך, שומרי משמרתך. לכאורה גם בית זה הוא פשוט כקודמו, אך נראה לי לבד מפשטותו הוא כולל כוונה נסתרת, רמז על עסק תורה. המשורר אומר, ייטבה לבך, ויתכן שהוא כעין האמור אצל בועז ורות ג', וְיֵאכֹל בְּעֹז וַיִּשְׁתֶּה, וַיֵּיטֵב לָבּוֹ. וַיָּבֹא. לְשָׂכְבּוֹ, בְּקֶצֶה הָעֶרְמָה. אומרים על כך רבותינו ז"ל במדרש ורות רבה פרשה ה', וַיֵּיטֵב לָבּוֹ, שֶׁעֵסֶק בְּדַבְרֵי תוֹרָה, שְׁנֵאמַר (תהלים קי"ט) טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ. בועז הטיב את לבו בדברי תורה.

המשורר רוצה לדבר אל החתן, להשית את לבו לכך שעתה בהגיע ימי החופה ושבעת ימי המשתה, גם בהם ייטבה לבך. בסעודות ז' ימי המשתה וביחד עם החברים, עסוק בתורה שיצטרפו דברי התורה אל שמחת החתונה.

בהמשך תבינו כי הפייטן ראה עניין מיוחד להדגיש זאת לחתן, לעוררו שלא לבזבז את הימים הנעלים האלו, וכי אם יש לו חבורה של לומדי תורה, שיעסוק עמם ביחד בלימוד התורה. אף שהדבר נוגע בעיקר אל ההמשך, בכל זאת כבר כעת נציין כי בהמשך כשאומר הפייטן, גם ותראה קומה, ישנו צד לפרש כי הוא מתכוון אל סודות התורה, כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות על מעשה בראשית, צְפִיתָ בשיעור קומה שלי. ולולא מה שאנחנו מפרשים תמוה, מדוע הוא פותח בסודות התורה ולא בפשט? אך כיון שכבר כעת אפשר לפרש כי ייטבה לבך הכוונה אל לימוד התורה, ניחא, כי באלו הכוונה לפשטי התורה, ואח"כ הוא ממשיך ומברך את החתן שיזכה גם לפנימיות התורה.

ולגבי תיבות ייטבה לבך, אולי צריך לציין כי מסתבר יותר שהפירוש הפשוט כמו שאומר עוד המדרש שם, וַיֵּיטֵב לָבּוֹ, שהיה מבקש אשה. ע"כ. הוספת העורך.

הבחור כוונתו לשם שמים, הוא כבר עבר את הגיל שאמרו חז"ל בן י"ח לחופה, ובודאי תהיה לו סייעתא דשמיא להצליח בבנין ביתו, ההורים והקרובים יסייעו בידו, וכדומה.

עוד אומר המשורר אחרי כן, תשאלה תיענה. המפרשים לא הסבירו זאת, ולכאורה הפשטות היא שהכלה תעשה את רצונו של חתן, שהיא תפיק את בקשותיו, וכל מה שהוא ידרוש שתשמע בקולו, קל וחומר שלא תהיה כנגדו. ישנם האומרים כי משום כן רצוי שהחתן יניח את רגלו מעל רגלה, בכדי שהיא תהיה כנועה לו. הנהגת הבית צריכה להיות על ידי הזכר, וגם מבחינתה טוב יותר שהוא ישלוט. כמבואר בהרחבה בעיני יצחק דף שע"ה הלכות נישואין דף ק"ל קל"א. לכן אומר המשורר, תשאלה, תיענה, שהיא תקיים את מה שאתה מבקש.

אבל יכול להיות שרמוזה כאן כוונה נוספת שתפילתו לאחר חתונתו תהיה רצויה יותר מזמן רווקותו. כי מסתבר שכיון שעתה הוא נשוי לאשה, הקב"ה יותר שומע אל תפילתו, אעפ"י שלא זכור לי מאמר חז"ל מפורש על כך, שתפילות הנשוי מתקבלות יותר מתפילות הרווק, בכל זאת ישנו מאמר דומה לכך וכדלקמן.

שאלה מהקהל: אם הכוונה אל האשה, היה נראה שצריך לומר תשאלה במפיק ה"א?

תשובת מרן שליט"א: אתה מעיר הערה טובה, ואכן נראה כי אם היה כתוב תשאלה במפיק ה"א, הפירוש הראשון שהכוונה אל האשה היה מוכח יותר. בכל זאת אין בדבריך פירכא, אף שלפי האמת צריך לבדוק ולפשפש אולי אין הכי נמי צריכים לתקן ולומר תשאלה. לכן נעניין לרגע בכת"י ישן המצוי אתי כעת, אבל הנני רואה כי הוא גרס כפי המקובל, בלא מפיק ה"א. בכל זאת צריך לומר דאי משום הא, אין הכי נמי. אפשר לדמות זאת למה שאומרים בשיר הידוע, אדון הכל, לבושה מענן תואר

יקרו. שם תיבת לבושה אינה במפיק ה"א, לכן אפשר גם כאן. מי יודע איך כתב המחבר עצמו?

בכל זאת אתה מעיר טוב, כי לפי המקובל לומר תשאלה בלא מפיק ה"א, יותר מסתבר כי הכוונה אל התפילה. אבל מעתה אולי נצרף עוד כוונות נסתרות, כי המקובלים אומרים על הפסוק בשירת הים [שמות ט"ז, ט"ז], תפל עליהם אימָתָה וּפְחָד, שכתוב בתיבת אימָתָה ה"א מיותרת, לרמוז על השכינה. לפי זה יש מקום לומר כי גם ה"א בענייננו רומזת אל השכינה.

שאלה מהקהל: גם הכלה רומזת אל השכינה.

תשובת מרן שליט"א: אכן כך, והכל הולך אל מקום אחד. יפה מאד.

בספר בארות יצחק [חלק א', הלכות ברכות השחר, דף קל"ה] כתבנו כך, המנהג בקהילותינו שאין מעמידין להיות ש"ץ רק מי שהוא נשוי אשה, הגם שברור דמן הדין כל ישראל כשרים הן, וכמו שכתב הרמ"א בסי' תקפ"א בדרכה מינה לגבי תפילות ימים נוראים, עיי"ש. לתפילות שחרית ומנחה, קל וחומר מוסף, נהגו להעמיד רק נשואים, למרות שמעיקר הדין מיום הגיעו לגיל מצוות כשר להיות ש"ץ לכל התפילות. אמנם בזמננו הדבר תלוי ומצריך שיקול דעת, כי לפעמים יש לקרב את הרווקים, והכל לפי העניין.

בהמשך הבאתי כך, בזוה"ק פרשת שמיני דף ל"ז ע"ב, מאן דאינסיב בעי לשבחא ליה לקב"ה וכו'. וכתב שם החיד"א כי הקב"ה רוצה וחפץ שיהיה נשוי המתפלל לפניו, ובפרט הדומה לכהן שהוא שליח ציבור ע"כ. מכאן ישנו יסוד קצת לנושא שלנו, שתפילת הנשוי מתקבלת יותר, לכן כתוב תשאלה תיענה.

אומר המשורר, קנמן עם קנה, מר דרור מקטרתן. מלים אלו לכאורה אינן מובנות, מדוע נכנסו לכאן הקנמן והקנה? מדוע הבשמים קשורים לפה?

נמשיך לבית הבא. גם ותראה קומה, לְמִנּוּדָה דומה. אור כאור החמה, אש סביב מחנותן. נפתח בגירסא אחרת שראיתי בספר שירי תימן [דף 10], במקום אור כאור החמה, כתוב, או כנוגה חמה. חושבני לשלב בין שתי הגרסאות ולומר, אור כנוגה חמה, כך המשקל נשאר אותו הדבר.

סיבת השינוי היא לטובה, בכדי שלא לחזור על אותה התיבה פעמיים, אור פֶּאֹר. כי דרך הפייטנים להרחיב את המלים ככל האפשר, שהסגנון יהיה עשיר ונאה. על כן נראה בעיני טוב יותר לומר אור כנוגה חמה.

כתוב בבית הזה, גם ותראה קומה, ופירושו צריך ביאור. לגבי תיבת גם, אין קושיא כל כך, כי ידוע כבר לכולם שדרך הפייטנים להפוך את המלים לצורך המשקל, ועיקר הכוונה כאן היא לומר שהחתן יראה גם קומה. הסיבה שהוא הקדים לכתוב את תיבת גם בראשונה, היתה בשביל משקל השיר. ביאור הדבר הוא שהשיר בסדר של תנועה, יתד, ואח"כ ארבע תנועות. כל אחד מן הניקודים נקרא תנועה, והשוא הנע נחשב יתד, וכפי הסדר הזה הפייטן הולך בכל הבתים. (הפיוט מתחלק כך – בי-ת-ך-י-ב-נה, וכן בכל הבתים לאורך כל הדרך). זו הסיבה שהוא הוכרח להפוך את המלים. הפייטן רוצה לומר כי לבד מכל המעלות שמניתי מקודם, הוא מברכו לראות בקומה.

לולא הכרח המשקל, הוא היה צריך לכתוב וגם תִּרְאֶה קומה.

עתה נסתכל בפירוש נעימות שיר שמסביר באריכות שני פירושים בזה"ל, גם ותראה קומה, משבח את כלתו בגובה קומה נאה, וכעין שכתוב (תהלים קמ"ד י"ב) בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל. למנורה דומה וכו', ע"ש שמאירה את עיניו, כמו שכתוב ביבמות דף ס"ג ע"א. אש סביב מחנותן, כמו שכתוב (סוטה יז.) זכו שכינה ביניהם.

בפירוש נעימות שיר מסביר יפה בזה"ל, על דרך הכתוב בשיר השירים 'נרד וכרכום קנה וקנמון' וגו'. ופירושו שמביתך יצא ריח טוב וערב כריח בשמים אלו, כלומר ששמועתם הטובה תצא למרחוק.

אפשר לומר פירוש אחר המתקשר גם אל ההמשך. במזמור של חתנים [תהלים פרק מ"ה] כתוב, מִרְ וְאַהֲלוֹת, קָצִיעוֹת כָּל בְּגָדֶיךָ. מִן הַיָּכָלִי שֶׁן, מִנִּי שְׁמֹחוֹךָ. בפסוק הבא כתוב, נִצְבָּה שִׁגְלָ לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר. כמו כן אפשר לומר כי הפיסקא הראשונה מכוונת כנגד הפסוק הראשון, והפיסקא הבא אחריה, גם ותראה קומה, רומזת אל הפסוק השני, מלשון נִצְבָּה.

ראיתי בספר מעם לועז [על התהלים שם דף רח"צ] שלבד מהשם והריח הטוב כתב פירוש נוסף בזה"ל, מור הוא היראה, ואהלות הם התורה. קציעות כל בגדותיך, הלבושים שעושים מדברי תורה נותנים ריח טוב, שאם לומדים תורה לשם גאווה, מדיף ריח רע. אם אדם לומד תורה שלא לשם שמים ח"ו, אלא לשם כבוד ובכדי להתנשא, לימודו מדיף ריח רע. כמו שמצינו באותו חסיד, שהלך עם תלמידיו ופגעו נבילה, והיו התלמידים סותמים חטמם. אמרו לו כמה ריח רע מן הנבילה. אמר, כמה יפים שיניה. ואח"כ פגעו באדם אחר שהיה מתגאה ביותר וסתם החסיד חוטמו. אמר, ריחו של זה גרוע מן הנבילה. הסיפור ידוע מאת הספר חובות הלבבות. אותו החסיד הורה להם להסתכל תמיד במעלה, ולא בחיסרון.

גם אנחנו מברכים את החתן שתורתו תפיץ ריח טוב, וכך פיסקא זו מתקשרת אל הבית הבא, גם ותראה קומה. אך כמובן כל זה לפי הכוונה שתיבת קומה האמורה שם מכוונת לברך את הכלה בגובה קומתה, לכן מחברים ומקשרים אליה את הפסוק נִצְבָּה שִׁגְלָ לִימִינְךָ.

כמובן כל פירושנו הוא בתנאי שנצבים היינו עמידה, אך בעבר דיברנו מה הכוונה בתיבת נצבים, אבל בודאי שישנו קשר בין הדברים.

עוד אפשר לפרש, גם ותראה קומה וכו', שיזכה לידע סוד שיעור קומה שלא אותיות שמותיו של הקב"ה, שמראיהן כמראה בזק ולהבת אש סביב מחנות. והרבה מחכמי תימן הקדמונים שאחד מהם הוא מחבר שיר זה למדו סוד זה, כיעויין מה שהביא אאמו"ר בבארות יצחק ח"א דף רכ"ג, ור"ל שיזכה לזה על ידי שנושא אשה שזוכה לתורה, כמו שכתוב ביבמות דף ס"ב ע"ב.

לפי זה מברכים את החתן שבזכות חתונתו יזכה גם להשיג את סודות התורה, ומתאים לומר זאת במלים, ותראה קומה, כי לשון חז"ל במדרש משלי [פרק י'] הוא, צִפִּיתָ בִּמְרֻכָּבָה שלי? מובן כי משתמשים בלשון ראייה וצפייה, והוא דומה למנורה.

ראיתי חידוש גדול, גירסא אחרת, גם ותראה קומה, לְמִדּוּרָה דומה. באות דל"ת. לכן דיברתי בתחילת השיעור על עניין המדורה. ראיתי זאת בתכלאל הכתוב על גויל משנת ה'רס"ח ליצירה א'תתק"ט לשטרות, אותו כתב רבי יוסף זצ"ל, אחד מבני בניה הסופר. הוא כתב כמה שירים, וביניהם את השיר בוא לשלום חתן, וממש התפלאתי לראות את הגירסא הזו, למדורה דומה. דל"ת במקום נו"ן.

הגירסא למדורה דומה, מחזקת את הפירוש השני שתיבת קומה מדברת על סוד שיעור הקומה של יוצר בראשית, וכעין שכתוב ודברים ד', כ"ד, פִּי יִי אֱלֹהֶיךָ, אֵשׁ אֵכְלָהּ הוּא, אֵל קָנָא. שיעור הקומה הוא כמו אש.

אם גורסים למדורה דומה, מרוויחים להבין יותר טוב את ההמשך, שם אומרים אש סביב מחנות. בפיסקא זו מדובר על המחנות השרויים מסביב לשכינה, ואלו הם המלאכים אוריאל גבריאל מיכאל ורפאל, אשר מסביבם בוערת אש. כתוב בפרקי דרבי אליעזר [פרק ד'] בזה"ל, המלאכים שנבראו ביום שני, כשהן נשלחין בדברו נעשין רוחות, וכשהן משרתין

לפניו, נעשין של אש, שנאמר, 'עושה מלאכיו רוחות, משרתיו אש לזה"ל. המלאכים הנשלחים נהפכים לרוחות, אך בזמן שהם משרתים לפניו הם נהיים כאש.

מה שכתוב מִחֲנוֹתָן, הכוונה היא למִחֲנוֹת, אך בגלל שהאות ח"ת היא בשוא נח לא מבינים זאת כל כך. ואמנם ישנם שניקדו, וביניהם הרב דוד בן בניה הנ"ל, בשוא פתח, מִחֲנוֹתָן, וכן בהמשך בתיבת נְעֻמוֹ, הם גרסו נְעֻמוֹ בשוא קמץ. ברם צריך להעיר כי דבריהם אינם מדויקים, וגם לא נוהגים כמותם, כי לפי המשקל חייבים לומר כמו שמודפס בדיואן נעימות שיר. אפילו שכתוב בשוא, הכוונה היא למחנה, ומה שכתב בצורה שאינה מורגלת, היתה בגלל המשקל, כמו שביארנו מקודם שסדר השיר בנוי לפי תנועה, יתד, ואחריה ארבע תנועות, ואם תחת הח"ת של מחנות יהיה שוא פתח, תהיה יתד נוספת באמצע. אותו הדבר בהמשך בתיבת נְעֻמוֹ, אם יקראו את העא"ן בשוא קמץ, המשקל יתקלקל בהכנסת היתד הנוספת. לא מתאים להוסיף.

מובן כי הפייטן קיצר, ומה שאמר סביב מחנות, הוא התכוון למחנות המלאכים. אאמו"ר זצ"ל היה מבין ומומחה בפיוטים, ובעצמו חיבר פיוטים עמוקים. פעם הוא אמר לי במליצה, אל תהיה שוטה בחרוזים. (עיין חולין דף צ"ה ע"ב, ומ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת תצוה) הוא התכוון לומר כי לפעמים כאשר הפייטן לחוץ, הוא נאלץ להכניס מלים בצורה שאינה מתאימה, כי אפשרות הביטוי שלו מוגבלת. הוא מקצר מלים, ולפעמים גם משמיט לגמרי באופן מבלבל, כי הוא הוכרח לסדר לפי משקל הפיוט. מי שכותב יכול לכתוב לפי איך שהוא רוצה, אך בפיוט הוא מוכתב לפי כללים, והם מלחיצים אותו.

גם בפיוט שלנו כתוב למשל, מר דרור מקטרת, מחנות, וכיו"ב. כל אלו הם דברים שעלינו להבינם לבד, וללא הפירוש קשה להבין.

שאלה מהקהל: היום הכלות לובשות נעליים גבוהות.

תשובת מרן שליט"א: בכל זאת, כבר כמה היא יכולה להתרומם. הנעליים האלו נועדו לחפות ולתקן במעט, אבל לא יועילו לגמרי.

כיון שדיברנו על הגובה, נזכיר את מה שאומרת הגמרא במסכת מנחות [דף כ"ח:] כי המנורה היתה י"ח טפחים, אבל היא היתה צרה. משא"כ המזבח, אפילו שגבהו היה גם כן עשר אמות, הוא היה גם רחב. עיין מדות פ"ג משנה א', וזבחים דף נ"ו ע"ב.

אפשר לקחת דוגמא מבני האדם, מי שהוא גם שמן וגם גבוה, אינו יפה כל כך. כמו כן מי שהוא דק וגבוה, גם הוא אינו יפה. היפה ביותר הוא הגבוה והבינוני. זאת היא הכוונה בפסוק דלעיל, פְּנוֹתֵינוּ כְּזוֹיֹת, מְחֻשְׁבוֹת תְּבִנִית הֵיכָל. זה אם כן מתאים למנורה שבבית המקדש, ולא למדורה בדל"ת.

ברם אם נאמר כי הכוונה לאיש ואשה שזכו שכינה ביניהם, כמו שכתוב בפירוש נעימות שיר, הכוונה קצת דחוקה, מדוע הפייטן אומר סביב מחנותן, הרי השכינה היא ביניהם, ומשמע בתוכם ולא מסביבם. יותר טוב ויותר מסתבר לפרש כי קומה היינו שיעור קומה.

מדוע הנשים נמוכות מן הגברים, וההבדל בין אדם גבוה לבין נמוך.

בספר שער השמים [מאמר ג' דף כ"ב ד"ה עוד], אותו חיבר מה"ר גרשון אבי הרלב"ג, כתוב דבר מעניין. הוא מסביר מדוע הנשים נמוכות בדרך כלל יותר מן הגברים, שהוא מפני ראיית דמן, לכן הן מתפתחות פחות מן הגברים.

לפי זה מובן לי כי בנשים הגבוהות יכול להיות אחת מבין השתיים, או שהן רואות פחות, או שהתחילו לראות בגיל מאוחר יותר מחברותיהן, ובפרק זמן זה גופן הספיק לגדול ולגבוה.

אך האמת היא כי אפילו בפסוקי התורה, וכן בנביאים ובכתובים, מצוי לפעמים חסרון מלים, שכיח פעמים רבות שפרשני המקרא, כגון רש"י ורד"ק אומרים שהפסוק נקט לשון קצר, ויוצא כי על הקורא להבין זאת לבד. אבל מהם אין קושיא, כי בפסוקים ישנם רמזים וסודות, ומוכרח מעיקרא לכתוב כך, משא"כ בפיוטים, שההכרח היחיד הוא המשקל. אבל לכל עניין יש הכרחים משלו. כנראה שהפייטנים עשו כך מפני שהם ראו גם כמה מקראות חסרים והבינו שיכולה להיות אפשרות כזאת.

נחזור לעניין. הפייטן אומר, גם ותראה קומה, למנורה דומה. המנורה היא בגובה י"ח טפחים, וכמו כן הכלה, לפי הפירוש הראשון.

אבל יש לי שאלה, אם כך הוא הפירוש, מה נעשה באופן שהכלה היא נמוכה. וכי אנחנו נשקר ונאמר שהיא גבוהה?

אך התשובה כתובה במסכת כתובות [דף י"ז]. במחלוקת בית שמאי ובית הלל, שם כתוב כך, בית שמאי אומרים, כלה כמות שהיא. ובית הלל אומרים, כלה נאה וחסודה.

אמרו להן ב"ש לב"ה, הרי שהיתה חוגרת או סומא, אומרים לה כלה נאה וחסודה? והתורה אמרה, מדבר שקר תרחק? אמרו להם ב"ה לב"ש, לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגנונו בעיניו? הוי אומר, ישבחנו בעיניו. מכאן אמרו חכמים, לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

אלא שלפי האמת צריכים להבין את דברי בית הלל, כיצד אפשר לשקר ולומר על כלה מכוערת שהיא נאה וחסודה? אך התשובה היא שהכלה נאה במעשיה. או מפני שחן אשה על בעלה, עיין ש"ע המקוצר סי' ר"ו סעיף ל"א דף קכ"ב קכ"ג בהרחבה, ממילא גם בשיר שלנו אפשר לפרש שהיא בעלת קומה, דהיינו חשובה, ולא בגובה כפשוטו, שהיא תהיה למשל דוקא מעל גובה מטר ושבעים סנטימטר...

וזה לשונו, הנקבות בקומה קצרה, ממהרות להתעבר. הנמוכות נקלטות להריון מהר יותר מן הגבוהות. נקבות מין האדם, הם קצרות קומה, לרוב שפע הזיבה שבהן יותר משאר בעלי חיים. כי המותר שהיה ראוי לגוף, יוצא בזיבה. נקבות האנשים נמוכות יותר מנקבות החיות, כי אין הדם מצוי אצל הנקבות אלא רק אצל בני האדם, ממילא אצל החיות אין הבדל גובה בין הזכרים לנקבות, אבל בבני האדם הנשים נמוכות יותר בגלל הדם, ואם דמן היה נשאר בגוף הוא היה מתפתח, והיא היתה גובהת, אבל בגלל שדמן זה ונפלט החוצה הן נמוכות.

שאלה מהקהל: לפי מה שידוע לי, נקבות החיות נמוכות יותר מן הזכרים?

תשובת מרן שליט"א: כך אומר בספר שער השמים, ואני מאמין לו. לא בדקתי זאת, אז תצטרך לתרץ משהו כדי להסביר.

שאלה מהקהל: שמעתי כי גם בחיות יש מעט ראיית דם?

תשובת מרן שליט"א: רק חלק מהם. מעט. כך נדמה לי.

ישנו מאמר נפוץ בזה"ל, כל ארוך שוטה, חוץ משאול. וכל גוף רשע, חוץ מדוד. רבים מן הגבוהים שוטים, ורבים מן הנמוכים רשעים.

אגב, מקודם אמרתי גוף, ומי שמדבר עברית בדרך כלל אינו מבין מה הכוונה, כי בעברית אומרים גוף. אבל אני יודע לקרוא יותר טוב ממה שקוראים היום, כי יש לי מסורת מפי תלמידי חכמים, ואסביר לכם את הטעם. גוף, או גוף בלשון העם, הכוונה היא לגמד. שורש המלה גוף הכוונה היא לדבר מכווץ. גימ"ל וכ"ף מתחלפות באותיך החיך גיכ"ק. גם גמד הכוונה היא עפ"י המושג בלשון ערבי הנקרא 'גאמד', כלומר קרוש. קפוא. יש גם בלשון הגמרא גמדיא, כגון בגטין דף נ"ז ע"א.

ובכן, העולם אומרים כל ארוך שוטה, חוץ משאול. וכל גוף רשע, חוץ מדוד. על שאול המלך כתוב ושמאל א' ט', ב"ן, משכמו ומעלה גבה מכל העם, אך דוד המלך היה נמוך. ישנו פתגם דומה לזה, קצר קומה מלא חכמה וכו'.

ראיתי דבר פלא עצום בעיני, מאת הרב שבט מוסר בספר מדרש אליהו (דרוש ב"ן), שאומר תוכחת מוסר מיוחדת לאנשים גבוהים. הוא מבין כי לבד ממה שהגבוהים מרשימים ומכובדים, הם גם חושבים את עצמם לחכמים במיוחד, לכן הוא הכין מוסר המיועד לאנשים כאלו. הדברים הללו ממש מעניינים ומפליאים כי לא שמעתי עד היום כי הם מחשיבים את עצמם גם לחכמים, ואדרבה אם שמעתם על כך, תאמרו לי...

הוא כתב פסקא מוסרית שלימה, ולתועלת הרבים נביאנו כלשונו, אתה בן אדם, אל יבטיחך שיעור גובה קומה שלך לסבור שריבוי בשרך היא משכן הדעת והבינה, וכל מה שלבך חפץ הוא הטוב. כי לא על ריבוי הבשר וגובה הקומה תלויה החכמה, כמו שיש אנשים ריקים ופוחזים חכמים בעיניהם, שרואים עצמן גדולי הקומה, והם בעלי מעמד, ודברים נשמעים לדומים להם – הם רואים כי אנשים "ברמה" שלהם מתייחסים אליהם – בסברם שכפי גובה קומתם, כך חכמתם. ואינם נוטים אוזן לשמוע קול שריקות החכמות הנעלמות, והעצות הנערכות, מהחכמים הידידים אוהבי השם, אשר דבריהם מעולפות בספירים, וארשת שפתותיהם כערוגות הבושם מסודרות בצדק ומשפט הקולות. ואין דבריהם מתקבלות להם, בראותם גבהם גדול מהם, בסברם שמשקל הבשר מכרעת החכמה. הגבוהים חושבים כי אלו שנמוכים מהם אינם נחשבים, ולא מקבלים מהם. לדידם המשקל קובע.

הדבר אינו ידוע לי, אך כעת הנני נזכר בס"ד במה שדיברנו על רבי עקיבא, הבאנו את הגמרא במנחות דף כ"ט: שהיו שוקלים את

שערי יצחק – השיעור השבועי

ממה שהשתמשו עמה לחנוכה, הלכו עמה גם לחתונות ולשמחות נוספות. מנורה המיועדת לחנוכה בלבד היה בה רק שמונה קנים. מדליקים לפי היום, והיתר נשאר פנוי. ונראה שעשו כן זכר למקדש, כפי כמה דעות במפרשים הראשונים שכן היתה צורת המנורה בביהמ"ק, וזהו שנאמר, אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יֵאִירוּ שְׁבַעַת הַנֵּרוֹת. וְהָאִיר עַל עֵבֶר פְּנִיָּה. יש אריכות על כך בתו"ש מילואים לפרשת תרומה.

גם המחבר מה"ר דוד משתא בפיוט הזה שאומרים, אש סביב מחנותן אם הוא כתב מנורה בנו"ן, לפי זה, מובן שהוא מתכוון לכך. כיון שהמנורה עשויה בעיגול, גם האש היא מסביב.

ספיקו של הפייטן האם המשיח יהיה מזרע שלמה בן דוד או נתן בן דוד, והסבר שהרמב"ם חזר בו בחיבורו משנה תורה ממ"ש בספריו האחרים.

כיון שהזמן קצר, צריכים לסיים את השיעור, לכן עתה רק נרמז את הדבר העיקרי שרציתי לדבר עליו, ונרחיב עליו יותר בל"ג בשיעור הבא.

בסיום השיר כתוב כך, צור תהלל לשמו, יראה את נעמו. אז תהא כשלמה, או כאחיו נתן. פה כתוב ממש פלא עצום. מדוע נקשר כאן אחיו של שאול, נתן?

בפירוש נעימות שיר כתוב כך, נראה שהפייטן לא הזכירו אלא לצורך החרוז. לא היתה לו ברירה. לשלמה המלך היו אחים נוספים, אבל נתן במיוחד התאים לו אל החרוז, כמו סיום הבתים דלעיל, משמרתן, מחנותן, כך גם נתן.

אבל צריך לתרץ כמו שהתחלנו לדבר מקודם, ועתה רק נגע באפס קצהו, והוא שעל פי דברי הזוהר הק' [בפרשת שלח לך דף קע"ג:] המשיח יבוא מזרע נתן בן דוד. וזה לשון הזוהר, מבשרת ציון דא איהי חפצי בה, אתתא דנתן בר דוד,

בשרו במקולין. לא כתוב מה הם עשו עם הבשר, רק כתוב כי הם שקלוהו. מהרי"ן ובעץ חיים סדר תשעה באב דף ח' ע"ב מפרש מדוע הם שקלו את בשרו, והוא עניין מחודש מאד. הוא מסיים זאת בשם "מצאתי", והפירוש אינו כתוב בשום ספר שהגיע לידינו. נדמה לי כי אם מהרי"ן לא היה כותב את הפירוש הזה, הוא היה נעלם ונאבד.

וזה לשון מהרי"ן, טעם שצויה לשקול בשרו, אמרו חכמינו ז"ל שהיה רבי עקיבא קטן ביותר, וחכם גדול ביותר, על כן צויה לשקול בשרו אם הוא לערך חכמתו. הם ידעו כי רבי עקיבא הוא חכם גדול, אך לאידך גיסא הוא גם קטן, לכן בכדי לבדוק את היחס, להבין ולהשוות את גודל גופו לחכמתו, עשו נסיון ובדיקה על גופו.

שאלה מהקהל: כיצד אפשר להביא ראיה מרבי עקיבא, הרי לפי תכונת גופו, עד גיל ארבעים שנה, הוא היה קשה הבנה? כתוב שהוא למד וחזר, ובכל זאת לא הבין את התורה. מוכח שהוא לא היה חכם?

תשובת מרן שליט"א: אינני יודע. יכול להיות שאתה צודק, אך יתכן גם שחכמתו עד גיל ארבעים היתה בענייני העולם הזה. ישנם חכמים במילי דעלמא, אפילו פקחים גדולים, אבל את התורה הם לא מבינים, כאילו משהו סתום. הסיבה נעוצה בקדושת גופו, שהוא צריך תיקון רוחני.

נחזור לעניין דלעיל, היא גירסת למדורה דומה. אם גורסים למנורה דומה, לגבי מה שממשיכים אחרי כן, אש סביב מחנותן, יש לציין למה שכתבנו בס"ד בש"ע המקוצר והלכות חנוכה הערה כ"ג בזה"ל, בתימן נהגו רבים לעשות המנורה בעיגול (בכלי ידוע הנקרא "מסרגה", פי' מנורה) באופן שאין חשש שנראית כמדורה. השתמשו בכל מיני מנורות, והמסרגה לא היתה מכוונת לשמונה נרות בדיוק, כי היא יכולה להיות אפילו עם חמש עשרה נרות, כי לבד

אימא איהי דמשיחא, מנחם ב"ר עמיאל. ואיהי תיפוק ותבשר, ואיהי בכללא דמבשרת ציון. מבאר הרמ"ק שם ואומר כך, שלמה המלך קלקל בשלושה דברים, בזהב בנשים ובסוסים, לכן זכה אחיו הקרוב אליו נתן בן דוד שממנו יהיה המשיח.

ישנן כמה וכמה ראיות ומקורות נוספים לנושא, ועל פיהם יוצא כי המשיח לא יהיה מזרע שלמה אלא מזרע נתן. ועל אף שמקודם ראינו את דעת הרמב"ם בשלוש מקומות שהדגיש כי המשיח יהיה מזרע שלמה בלבד, וכוונתו היא לאפוקי מאחיו נתן, שלא כאותם חכמים ומדרשים האומרים כי המשיח יבוא מזרע נתן. טעם הדגשת הרמב"ם לכך שהמשיח יבוא דוקא מצד שלמה היתה כנראה בגלל שהנצרים גם הם ידעו את המאמרים הללו המצביעים על כך שהמשיח יבוא מאת נתן, לכן הם אמרו כי גם ה"משיח" שלהם, אותו האיש, הוא מזרע נתן.

שיטתם הפריעה לרמב"ם, לכן ראה להדגיש ולומר שהמשיח יבוא דוקא משלמה ולא מנתן, ועיקרי דבריהם שגויים.

אמנם אין זאת אלא כלפי הנצרים. אך בסופו של דבר בעת כתיבת החיבור, מסתבר לענ"ד כי הרמב"ם חזר בו, לפי שראה כמה מקורות המוכיחים כי ההיפך הוא הנכון, והמשיח יבוא דוקא מאחיו נתן.

דברים אלו הם התמצית והמסקנא של מה שרציתי להרחיב כיום, אך לא הספקתי.

לגבי הפייטן, כנראה הוא הסתפק מה היא האמת. מצד אחד הרמב"ם כתב שהמשיח יבוא מזרע שלמה המלך, אך מאידך גיסא ישנן הוכחות שהוא יבוא דוקא מזרע נתן. זוהי הסיבה שהוא שיכל את ידיו וכתב, אז תהא כשלמה, או כאחיו נתן. כי מכל שאר בני דוד הם החשובים ביותר.

נסיים בבית האחרון, ושמעה בן יוסף, הוא ראותך כוסף. אוהבך ראש וסוף, כל סעפיו עונים, אומרים שירתך. השיר המקורי מסתיים פה, ולא כמו שהמשיכו זה דברי ואני וכו', כי כאמור לעיל זו העתקה משיר דומה.

בדרך כלל לא מבינים מה היא הכוונה, אוהבך ראש וסוף. ובפירוש נעימות שיר כתוב כך, אהבתו אליך שלימה בלי חסרון כלל. הרע"מ קורח בפירוש עלמות שיר כתב כך, זו תוספת מן המעתיקים, יותרת היא בלי טעם. הוא לא הבין מה היא הכוונה, אוהבך ראש וסוף. מה שייך לכאן הראש והסוף?

דרך אגב צריכים לדעת כי אפילו שלכאורה החרזו כאן נראה מקולקל, כי תמיד הוא מסיים בסמ"ך ופ"א פשוטה, ומתחת הסמ"ך צירי, לגבי תיבת וסוף אינו כן, אך צריכים לדעת כי זהו נוסח השרעבים, הקוראים את החולם כמו צירי. כך קריאתם בתיבת וסוף נשמעת וְסָף.

אל תתפלאו על החרוזים האלו, כי אפילו בפיוטים המצויים וידועים לכל בשמחת תורה, גם הקדמונים חרזו חולם וצירי. בפיוט 'אנה משה רחימא' ישנו בית כזה, צנפם במעיל כבוד, ומשך אליהם טוב זבד, ואת אויביהם אַבֵּד, על ידי משה רחימא.

אמרתי לאאמו"ר כי באחד משירי הדיואן הפותח במלים, אבי יהודה יעורר ציר תעודה, שישנו בית כזה, בָּחַן הסוד, בלי חילוף והפסד, ודע היסוד, דבר רשב"י בספרו, מוכח כי מחברו מהר"ש שבזי היה כבני מחוז, כי הוא מבני שרעב, כי החרזו אינו מתאים אלא אם קוראים את החולם כמו צירי. אאמו"ר צחק, כי רק כך החרזו נשמע יפה.

ברם למרות שהחרוזים אינם מתאימים אצל רוב קהילות תימן, כולם קיבלוהו בנפש חפצה, ולא התייחסו לשינוי. אותו הדבר גם לא הפריע להם פיוטי הספרדים שחרזו לעתים את הקמץ והפתח, כי סוף כל סוף ניקודם דומה.

שאלה מהקהל: לפי זה יוצא שהבית האחרון מחולק לחמש, ולא לארבע כפי כל הבתים.

תשובת מרן שליט"א: בכל הבתים יש ארבע, אך בסוף, בגלל הסיום הוא הרחיב. הבית הראשון מחולק לשניים, ובסוף הוא מחולק לחמש. גם ניתן לראות בכתב ידו של רבי דוד בן בניה שהוא גורס זאת.

רציתי להאריך על המשיח שהוא מזרע נתן, אך מכיון שהוא נושא ארוך בפני עצמו, נניחנו לשיעור הבא בס"ד.

ונסיים שהשם ב"ה יזכנו לביאת משיח צדקנו בעגלא ובזמן קריב, יראו עינינו וישמח לבנו, אכ"ר.

אך לגוף טענת הרע"מ קורח שהמלים **אוהבך ראש וסוף** מיותרות, הדבר אינו יכול להיות, כי אחרת חסר חרוז מהבית, והוא מוכרח מצד עצמו. החרוזים הם **יוסף, כוסף, וסוף**. אם נשמיט זאת מכאן, גם ההמשך, כל **סעפיו עונים, אומרים שירתן**. מוכרח להשאיר.

נחזור שוב. הבית המתחיל במלים **ושמעה בן יוסף** הוא האחרון בפיוט, כי מה שנדפס אחרי בן היא תוספת שאינה מן המקור הלקוחה משיר אחר, **עת ששון הבנים**. ממילא כיון שעתה המשורר סיים את הפיוט, חתם וכתב **אוהבך ראש וסוף**. הפייטן רוצה לומר כי מן התחלת השיר ועד סופו הוא אוהב את החתן. ואפילו שאפשר להבין מה הוקשה להרע"מ קורח, מדוע נכנס פה לפתע הראש והסוף, אך בכל זאת מכיון שעתה הוא מסיים את השיר, חתם ואמר, **אוהבך ראש וסוף**.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והקצה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.